

Oral History Kosovo

INTERVJU SA GAZMEN SALIJEVIĆEM

Priština | Datum: 30. novembar, 2018

Trajanje: 99 minuta

Prisutni:

- Gazmen Salijević (Intervjuisani)
- Kaltrina Krasnići (Vodila intervju)
- Donjeta Beriša (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi Deo

Kaltrina Krasnići: *So tell me more about, about your childhood, where did you grow up and how was your neighborhood, your household, your childhood?* [Na engleskom] Dakle, reci mi malo o tvom detinjstvu, gde si odrastao i kakav je bio tvoj kraj, tvoj dom, tvoje detinjstvo?

Gazmen Salijević: Pa kao i svako detinjstvo, nešto je što se svi mi rado sećamo pa i ja. Nekako, rođen sam '80ih godina, tačno '81. godine 19. maja u romskoj porodici sa puno dece. I onda nekako to detinjstvo je bilo srećno, bilo je puno ljubavi puno, pažnje među nama. Bio nas je puno, postoji jedna izreka ovde kod nas na Kosovu, kažu da dece i para nikad nije dovoljno. Tako da pored toga što smo bili sedmero dece u porodici, otac je radio u rudniku Kišnica, kompleks Trepče. Rado se sećam detinjstva, jer nekako imali smo bezbrižno detinjstvo. Velika porodica sa puno ljubavi, pažnje, majka koja nas je negovala i radila na tome, bila je domaćica, pokušavala je konstantno da nas nekako stavi na put i to je bio to je bio njen cilj, da postanemo dobri ljudi. I učila nas da se jedni drugima pomažemo.

Ono što se ja sećam je nekog svog ranog detinjstva, jeste da sam kao i svako dete bio, malo nevino malo nestašno. U nekim momentima sam bio dobro dete ali ono što, makar iz priča mojih roditelja, jeste da sam uvek bio znatiželjan, da sam uvek tražio nešto, istraživao, sećam se kao malo dete tada je na, pošto nije bilo puno ekrana, puno televizije, puno puno programa, emisija opstanak. To je bila emisija o Africi, o životinjama i onda se sećam toga. Kada se sećam detinjstva, sećam se, prva asocijacija moga detinjstva jeste ta serija opstanak, obrazovnog karaktera. Ustao bi ujutru, mislim da je negde oko 10 ujutru, to sa znatiželjom čekao da, da to gledam i da onda posle odem da se igram sa prijateljima. To je neka moja asocijacija za detinjstvo.

Kaltrina Krasnići: Gde ste živeli?

Gazmen Salijević: Pa mi smo živeli u Gračanici, imali smo kuću tamo i onda život tada na selu, i život generalno na ovim prostorima je bio mnogo mirniji. Kada kažem mirniji, ne mislim na bezbednosnu situaciju, nego prosto nije se tol'ko žurilo sa životom. Svi smo mi nekako odrastali, radili uz neku mirnoću i nismo, nismo nekako žurili za puno stvari. Bilo je nekako ono što se danas govori, poštovanja, razumevanja među ljudima, tolerancije. I nekako Gračanica, Priština je sve malo tada bilo. Bilo je ne možda tol'ko urbano, ne tol'ko možda i razvijeno. Bilo je zanimljivo, bilo je zanimljivo živeti, bilo je zanimljivo doći u Prištini, bilo je zanimljivo biti deo grada, biti deo života, zato što nekako poredeći taj život krajem '80ih, početkom '90ih, kad sam ja već počeo da saznam neke stvari, tog života je bio je bio puno mirniji nego danas, danas se živi mnogo užurbanije, mnogo jače nego, nego nekada.

Kaltrina Krasnići: Kad si po prvi put došao u Prištini?

Gazmen Salijević: Pa ja sam, pošto su, su moji roditelji, moja baba, gde sam ja odrastao u Prištini, takoreći, živeo sam dosta dugo kod svoje babe i svog dede. To je možda bilo sa pet- šest godina. Ja se čak i malo sećam reke Prištevke, jer eto imao sam neku jaku tu memoriju, znam, znam za reku Prištevku, znam da je grad drugačije izgledao, da, da... Prištine se sećam po tome što su malo stariji ljudi pričali meni da su dolazili u grad kako bi se vozili pokretnim stepenicama u Grmiji, odnosno u robnoj kući gde je sada ministarstvo finansija ili ne znam koja institucija se nalazi tamo. Znam da, da čuveni “Korzo” poslastičara, da su ljudi jako je važno u Prištini bilo da šetaš korzoom, da sediš u poslastičari “Korzo”, da te neko vidi.

Znam da su ljudi pričali o tome, o tim prvim ljubavima, prvim simpatijama, nekako se živelo opet kažem, vraćam se na to moje prvo izlaganje, jer život kog se ja sećam pre mog nekog odrastanja, da je život puno bio mirniji, da neke delove grada eventualno kažemo gde, eto to sada gde, gde je Klinički Bolnički Centar, mi smo tamo imali njive, imali su ljudi gde su obrađivali zemlju. Ja se sećam toga, ne sećam se tol'ko urbanizacije Prištine, sećam se da je Priština bio mali grad na jugu tadašnje države i da su ljudi koji su možda putovali do Makedonije, Grčke, navraćali na Prištinu, to je to.

Kaltrina Krasnići: *What neighborhood did your grandparents live?* [Na engleskom] U kom kraju su ti živeli baba i deda?

Gazmen Salijević: *My grand* [Na engleskom], moji roditelji, moji deda i baba su, su živeli, ovo naselje {pokazuje pravac} gde je, gde se upravo sada nalazimo, u principu to je ova škola {pokazuje pravac} mislim da se “Aca Marović” zvala pre, pre rata. Škola koja je ovde iza...

Kaltrina Krasnići: Meto Bajraktari?

Gazmen Salijević: Meto Bajraktari. Ali nekako moje odrastanje je bilo između, između ovog dela grada, znači gde je sada topana, tako se zove ovaj deo deo grada, i Uljplane odnosno kod Kičme konkretno. Moje društvo, prijatelji, neke prve simatije, prvog izlaska, onog tunela ispod, nekih kafića koji su tada radili, nekih mesta gde smo kupovali burek. To su nešto što, što što se ja sećam. Onda smo igrali fudbal mislim da se zvala “25. Maj” lokacija ovde negde, gde je sada Međunarodni Crveni Krst na Prištini, gde su semafori, tu bi igrali fudbal. Ovaj deo grada gde su, gde su moji baba i deda živeli, je bio pretežno miran deo grada, sada tu ima puno zgrada, puno novih mesta, nekako je da kažem, odrastanje u Prištini bilo, bilo zanimljivo.

Makar meni, zato što, ja verujem da sada Priština ima kulturni život, da se nekada kulturom bavilo iz neke ljubavi, ako mogu da kažem. I sa mojim nekim odrastanjem ovde kod babe i dede, ja sam u svom ranom detinjstvu bio znatiželjan za kulturnim životom Prištine, za tim nekim koncertima, kulturnim dešavanjima, nekako opet kažem Priština je bio mali grad, ali grad koji je imao dušu i koji je nekako znao da živi. Verovatno i sada se živi i sada ima dušu ali s time što je ta duša mnogo drugačija nego pre, pre pre ne znam, dvadesetak ili više godina.

Kaltrina Krasnići: *Where did you go to school?* [Na engleskom] Gde si išao u školu?

Gazmen Salijević: Ja sam osnovnu školu završio u Gračanici, srednju sam ovde u Prištini, i školski dani su nešto što, što ne možemo zaboraviti, nešto što, što je kako da vam kažem. Ja sam eto za razliku možda od svojih braće i sestara, nažalost sa mnogim drugima, sa svojom generacijom prošao kroz jedan težak život školovanja. To su bile godine sankcija, godine embarga, godine krize na ovim prostorima kada je bilo teško živeti. Kada je bilo teško izbiti se za život. Sećam se jednom prilikom da mi je otac tada rekao da nema novaca da, da mi pomogne da se školujem i da od mene zavisi dal ću ja nastaviti školovanje ali ja sam...

Kaltrina Krasnići: *Was this primary school or secondary school?* [Na engleskom] Da li je to bilo u osnovnoj ili srednjoj školi?

Gazmen Salijević: Secondary school [Na engleskom], to je srednja škola, to je već bilo početkom '90ih godina kada, kada se situacija nekako menja na ovim prostorima, kada kada imamo ratove u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni, kada nekako konflikt polako nastaje i ovde na ovim prostorima, na Kosovu. Bilo je teško za živeti i onda ja sam nekako rado hteo da dođem u Prištinu da, nekako vezala me neka ljubav za grad, za život, za prijatelje, za sve ono što što čini život jednog mladića tada, ali je dosta teško bilo i onda...

Kaltrina Krasnići: Gde si ti živeo u to vreme?

Gazmen Salijević: Pa kod babe i dede ovde, kod babe i dede ovde zato što su oni malo više finansijski bili bili bili stajali i onda je meni bilo problem da..

Kaltrina Krasnići: To je s mamine strane?

Gazmen Salijević: Sa sa sa, sa mamine strane, jer tada je bilo teško i putovati, teško bilo ne znam, kupiti tu neku mesečnu kartu za autobus, teško je bilo imati novac za užinu, teško je bilo nabaviti knjige. Kad kažem teško, mislim s finansijskog aspekta da da, jako malo ljudi je tada radilo. Znamo da plata nije bilo puno, moji roditelji su tada izgubili posao, otac je radio u rudniku Kišnici, onda je ostao bez posla {dodirne bradu}. Moji roditelji su u to vreme otišli na zapad da rade, mi smo ostali sami sa svojim braćom i sestrama tako da sam ja deo svog detinjstva se proveo kod babe i dede ovde u gradu i...

Kaltrina Krasnići: I kako je to bilo?

Gazmen Salijević: Pa teško, zato što što, nekako i ja kažem moja generacija, i ljudi koji imaju između ne znam, 33 i 35 godina, 36, mi smo nekako sazreli bez vremena, ja neki put razmišljajući sami o sebi, i ljudima koji su blizu mojim godinama. Mi smo nekako odrasli i postali ljudi pre vremena i nekako mi je uvek teško jer mi nismo imali mladost. Kada govorim mladost, ja računam neki tinejdžerski period je od 16 do 22 godine, 23 godine. Nažalost tada je bio konflikt na Kosovu, bio je rat ovde i onda nekako smo mi morali pre vremena da budemo ljudi.

I to je nekako doba mojih, mog detinjstva, jer ja sam sa, sa 14, 15 godina postao deo kulturno umetničkog društva "Roma" Priština. Počeo sam da budem deo dramske sekcije gde sam glumio u amaterskom pozorištu "Roma" Priština, gde smo putovali tada po tadašnjoj državi Jugoslaviji, po festivalima, gde sam pokušao da dajem doprinos i nekako pobegnem od te realnosti u svetu teatra,

pozorišta, da se naši likovi pretvaraju {pokazuje na koga} u neke druge likove. I onda tada što mi se sviđalo da smo mi pokušali da ljudima koji, koji dolaze u pozorište kroz jedan vid komedije vratimo osmeh za, na lice jer tada, vraćam se, težak je život bio, pogotovo ovde na ovim prostorima da su, da smo i mi imali konstantne migracije, da smo imali ljude koji teško ekonomski žive, da smo imali takoreći konflikte, rat, na na na, van Prištine, da je bilo teško za život i onda sam ja sa, kažem 14, 15, 16 godina bio deo deo nečeg kojeg je pokušao da stvara nešto. Da tu realnost oslikava bojama kulture, bojama suživota i onda nekako, meni je tada to prijalo da radim i dan danas se rado sećam tih festivala, predstava. Znam da smo tada u pozorištu “Dodona” u Prištini imali premijeru komedije “Romeo i Julija”, gde mi nismo hteli da uradimo Šekspirovo delo, tragično nego smo želeli da to, da to uradimo na jedan način kako bi Romi odigrali “Romea i Juliju”.

Jer svi mi u svojim zajednicama, u svojim mahalama, u svojim ulicama imamo nekog Romea, imamo neku Juliju, imamo neke zabranjene ljubavi i onda smo mi tada glumili jedan, jedan dobar komad. Da smo odigrali Romea i Juliju, na jedan kome... {pokušava da približi} na način komedije kroz osmeh gde smo imali dve, dve, dva staleža, dve porodice. Jer u svakom društvu imate stalež, imate nekog ko je malo bogatiji, koji dolazi iz druge grupe. Nisu svi {pokazuje pravac} ovde zajednica ali postoje te podele unutar svakog društva, tako da mi smo tada odigrali tu, tu predstavu.

I sećam se da je negde krajem avgusta, mi smo radili premijeru i u jednom trenutku režiser i pisac tog dela Sebastijan, moj dobar drug koji sada živi u Italiji, je došao, rekao da će posle premijere uraditi odmah reprizu, zato što što su ljudi čekali na red napolju, da, da, da, da kupe karte i to je nekako upečatljivo, da...

Kaltrina Krasnići: To je bio romski ansambl?

Gazmen Salijević: Da da da, mi smo, mi smo tada predstavu radili na romskom. Imali smo dve porodice {rukama kao da obuhvata celinu} znači uzeli smo čitav koncept “Romea i Julije”, njihov konflikt, ali sve smo to uradili kroz prizmu romskog života. Kroz prizmu Roma, kroz taj neki kažem konflikt staleža, konflikt ekonomskih klasa unutar, unutar, unutar romske zajednice i na kraju krajeva i sam, sam Šekspir u svom delu je, je sukob klasa, sukob bogatstva, moći, snage, ljubavi.

To smo pokušali, da to mi uradimo. I ja i ja kažem, to je jedan lepi deo, jedan deo jedan dobar momenat mog života i života ljudi ovde koji su nekad živeli, a loše je eto to što smo mi već ‘98–‘99. odrasli u mladiće koji se bore za život.

Kaltrina Krasnići: U koju si srednju školu išao?

Gazmen Salijević: Ja sam završio srednje–ekonomsku, ovde, ovde u Prištini i...

Kaltrina Krasnići: Na kom jeziku?

Gazmen Salijević: Na, na srpskom, znači ja sam sve svoju školu završio na, tad je bilo do ‘95. srpsko hrvatskom, onda na srpskom jeziku.

Kaltrina Krasnići: Gde se škola nalazila?

Gazmen Salijević: Škola se nalazila na, dole ka ka, ka sada ka putu ka Kosovo Polju, kojim se ide. To je već tamo gde je poljoprivredna škola, preko puta kasarne. Tada je bila kasarna Maršala Tita, sada je kasarna Adema Jašarija. I nekako je, mi smo imali na, na, na čošku Emšir se sada zove naselje. Mi smo imali jednu, jednu burekdžinicu od metala napravljenu, tako da smo često išli tu za vreme odmora, kupimo burek ili kifle. Kažem živi, život u Prištini je bio, bio zanimljiv zato što, eto i kada se vraćam o toj hrani, mislim o puno mogućnosti, puno restorana, puno kafeterija, puno kafića. Ja se sećam {pokazuje unazad} da smo ekonomska, poljoprivredna, mašinska škola koje se nalaze u tom delu grada, da su svi ljudi išli tamo {pokazuje pravac} da kupe burek, da smo imali tada Sarajevo, odnosno Bosnu kod, kod Kičme, ispod Kičme. Tako su rekli tada ljudi, da nije bilo tol'ko puno mesta gde smo ne znam, rado, rado šetali, kod onih zelenih zgrada tada, ljudi su zvali taj deo Novi Dom.

I to su bile neke naše avanture neki naši ludorije mladih ljudi kroz grad.

Kaltrina Krasnići: *Being a Roma and living in Pristina, how was that then?* [Na engleskom] Biti Rom i živeti u Prištini, kako je to bilo tada?

Gazmen Salijević: Pa {gestikuliše rukama} jako zanimljivo pitanje, zato što nekako, kako da kažem sve do '99, ljudi nisu imali tol'ko nacionalizma u sebi, da li pripadaš jednoj, drugoj ili trećoj grupi. Ono što bi bilo jako važno je da mi imamo prostora da živimo, da i na kraju što je važno u ljudskoj psihi jeste da ti imaš posao, da si slobodan, da možeš da prehraniš svoju porodicu i da nekako živiš slobodno. I pa šta znam, bilo je lepo, bilo je, bilo je kao nije to kao danas nekog tog nacionalizma, biti ponosan Rom, Albanac, Srbin, Bošnjak, Koreanac. Ljudi mislim da, da sve do '99. nekako to nije toliko bilo važno. Da je bilo važno da si ti čovek, da nekako, Romi su bili deo ovog društva.

Mi se sećamo da, ja sam 'vamo pre neki dan kad smo se videli i pričali o tome, da recimo ako ste želeli da kupite farmerke, garderobu, vi bi išli kod Roma na buvlju pijacu koja se nalazi iza iza iza iza Boro Ramiza. Na onom platou, da su pretežno ne znam Albanci, albanska zajednica bavila ne znam cigaretama, da su, da su držali zelenu pijacu, da nekako bilo je hemije između ljudi, bilo je tog nekog suživota. Opet kažem biti Rom je nekako, mi smo konstantno živeli unutar svojih zajednica, ali takođe smo i davali, davali, davali, davali, davali Kosovo, davali ovom društvu određene da kažem koristi, možda ne u tom smislu kol'ko su ne znam davali neke druge zajednice, ali Romi su nekada pronašli svoje mesto, imali smo svoje mesto u tadašnjoj velikoj državi {pije vodu}.

Kaltrina Krasnići: *How was it living within the community, the Roma community?* [Na engleskom] Kako je bilo živeti unutar zajednice, unutar Romske zajednice?

Gazmen Salijević: {izdahne duboko i glasno}

Kaltrina Krasnići: *Because you, you just said, "We lived in our own communities, and had our own life in our community, but we did contribute to the..."* [Na engleskom] Jer si, jer si upravo rekao, "Živeli smo u svojim zajednicama, i imali smo svoj život u našoj zajednici, ali smo i davali..."

Gazmen Salijević: Pa...

Kaltrina Krasnići: *Tell me, tell me more about that life because my impression is that we don't know so much about that life.* [Na engleskom] Reci mi, reci mi malo više o tom životu jer je moj utisak da ne znamo dosta o tom životu.

Gazmen Salijević: Definitivno u pravu si kada kada kažeš da neko ko nije Rom, a mi i za neki koji nisu Romi mi ih zovemo “Gadje”, što bi u prevodu znao, znači ne-Rom. A “Rom” na prevodu na, na, na jezik drugi znači “čovjek”, odnosno na romskom “rom” znači “čovjek” {izdahne glasno}.

Ovo šta bi prvo saznali nešto više o Romima jeste da, da su Romi još negde početkom 10. veka napustili Indiju. I to je jako važno znati, kada govorite o Romskoj zajednici. Mi smo krenuli negde sa severa Indije, današnji Pendžab, na granici Kašmira, Indije, Pakistana. Mi smo u 10. veku krenuli. Jedna velika migracija je krenula iz Indije, ne postoji tačni pisani podaci zašto su Romi napustili Indiju, ono što, što postoji iz priča, iz nekih istraživanja, da su Romi tada napustili zbog velikog rata, zbog. I to govori puno o nama da, ako gledate kroz istoriju, Romi i Romski narod, nikad nisu se borili.

Mi smo miroljubiv narod, koji čak u nekim datim momentima ne ustaje da brani sam sebe i ko, želimo da živimo slobodno, želimo da živimo svoj način života, da nikad recimo ko svi drugi narodi na svetu, nismo imali indicija da osvajamo tuđe teritorije, da okupiramo drugi narod, to je jako važna stvar. Romi dolaze na Kosovo negde dolaskom Osmanlijskog carstva ovde, dolaskom Osmanlija i Romi dolaskom iz Indije mi smo nekako sačuvali taj vid plemenskog života, nomadskog načina života, gde je jako bilo teško za Vas kao Albancu ili za nekog ko je Bošnjak, Turčin, Srbin, da uđe u naše društvo.

Da, da nas nekako poznaje, ne u smisli da je bilo teško, Romi, Romi, to je ako, ako radite istraživanje kod tih nomadskih naroda, morate da steknete poverenje da bi ušli u društvo i to je bilo jako ključno za nas Rome jer i mi smo na kraju krajeva nomadska plemena. Bilo je bilo je srećno, bilo je lepo, bilo je zanimljivo jer živeti unutar romske zajednice jeste jedan svet za sebe, postoje pravila, postoje zakoni, postoje tradicije, postoje običaji koji su specifični za Rome. Naravno da te tradicije, te običaji postoje veze sa, sa, sa drugim narodima jer kada sam pričao o toj migraciji, mi smo nekako skupljali {stavljajući ruku na usta} izvinite, ili uzeli od drugih naroda, što od Osmanlija, što od Jermena, Armena, ne znam, Kavkaza, Rusa, Egipćana, Indijca, Albanaca, Srba.

Znači kod Roma imate segmente kultura, tradicija, običaja, zakona, svih tih zajednica sa kojima smo se mi nekako mešali tokom našeg putovanja. Romi, Romi su, nekako živeli u tom zatvorenom krugu, u tim mahalama, sada je taj neki moderna reč, geto. Mi smo živeli u tim mahalama, sa svojim zakonima, gde gde je postojala hijerarhija, sve do negde kažem ‘70ih, ‘80ih godina kao kod Albanaca, mi smo imali *ode*¹, odnosno stariji ljudi koji su rešavali problem unutar zajednica. Znači to su nešto što smo mi uzeli od, od, od, od albanskih kultura, od albanskog načina života, od Kanona Ljeka Dukadinija [Kanuni i *Lekë Dukagjinit*], taj taj neki vid *oda*, gde će stariji ljudi odlučivati unutar, unutar, unutar zajednice.

Dok recimo od pravoslavnih zajednica, na, na ovim prostorima mi smo uzeli neke pravoslavne slave, običaje, sa svojim paganskim načinom slavljenja i obeležavanja. To je za mene bilo fascinantno, to je za mene bilo jako jako čudno, spoj tradicije, paganstva, i modernizma, ako mogu da kažem ili religije. I Romi u tim nekim svojim getoima, u svojim naseljima su živeli u svojim svetovima, gde su bili srećni i pored toga što infrastruktura, život, siromaštvo, je bilo prisutno ali ono što je, što je, što je, što je Cezar jednom rek'o: “Para i igara da bi narod bio srećan”. Romi su narod koji su zadovoljni sa malim stvarima.

¹ Muška odaja u tradicionalnom albanskom društvu.

Znači nama malo treba za sreću i onda, nekako smo uživali u toj sreći i pored toga što nekako siromaštvo je konstantno dolazilo sa našim životom, veliki broj dece, neobrazovanje, težak život ali čak i dan danas kada ja prolazim kroz romske mahale, nekako dolazim do zaključka da je stvarno nama jako malo potrebno da bi bili srećni. U stvari to je i za sve ljude ovog sveta, mi, mi, mi često kod Roma možemo da naučimo puno toga, da život ne čini srećnim imati ne znam, milion evra ili imati veliku kuću, neki, potreban mi je osmeh, zagrljaj, dobra muzika da se oraspoložite. Malo dobre hrane, velika porodica, to su stvari koje koje čine život srećnim a to su Romi imali.

Mi nismo imali puno para, imali smo malo hrane, dobre muzike i veliku porodicu.

Kaltrina Krasnići: Iz kojeg plemena si ti?

Gazmen Salijević: To je pitam, pošto, pošto Romi su velika plemenska zajednica, Kaltrina ja sam tebi objasnio da točak koji koji nekako znak simbol Roma, mi imamo plavu i zelenu boju na zastavi i unutar točak.

Kaltrina Krasnići: Šta znači to?

Gazmen Salijević: Plava boja označava nebo, zelena boja označava travu, točak označava plemena i putovanje. Zato što su Romi verovali da je nekako nebo njihov svod koji ih vodi, trava će biti uvek mesto gde mogu da se naslone, glavu, da putuju. I zelenilo je nekako označava čistoću, označava život, prirodu i točak ima 16 krakova, to su 16 plemena koji su krenuli iz Indije i putovali danas, odnosno pre rata i danas na Kosovu imate Arlije, imate Buburđije odnosno kovače, imate Gurbete, Muhađere, to su otprilike četiri velike plemenske zajednice koje su živjele ovde na ovim prostorima.

Dok recimo po, po Rumuniji, Srbiji imate Mečkare, Ćergare, Užare. Užari su živeli takođe pre rata. Užar je čovek koji pravi od užeta konopce, onda smo imali Sitare, Romi koji su napravili sita i znači imali smo Rome koji su bili specifično dobri u jednom segmentu života. Imali smo ali onda je na Kosovu, su prve te kažem živela ta neka četiri, bili su dominantnija ta, ta četiri plemena. Gurbeti su zajednica koji su bila poznata kao trgovci, kao ljudi koji koji su vešti u prodaji. I Buburđije su ili ti kovaci su ljudi koji , koji su vešti bili sa metalom i onda su pretežno oni držali kovačnice pre rata, recimo i u Prištini i drugim gradovima na Kosovu i sada ne znam dal' uopšte postoji kovačnica ovde na, na, na, u Prištini.

Pre rata je to nekako, ti ljudi su živeli od toga, to su zanati i to su, to su, to su zanati koji su se prenosili sa kolena na koleno, sa oca na sina, sa, sa dede na unuka. Znači ja dolazim iz Arlijskog, Arlijskog plemena. I Arlije govore drugačijim dijalektom od Gurbeta, drugačijim dijalektom od od Buburđija, ali ono što je jako ključno za romski jezik jeste da se mi međusobno razumemo. Znači samo je stvar dijalekta kao kod Albanaca Geg i Tosk. Ali u principu postoji komunikacija, postoji razumevanje, mada kada ste me pitali o tim, o tim plemenima recimo pre rata, pre '99. {češe glavu} ovde je nekako, mislim da je to uobičajeno za taj plemenski plemenski način života, za taj neki plemenski, plemensko funkcionisanje, nije to možda samo kod Roma, da, da, nije bilo poželjno da, da se plemena mešaju.

Da, da , da plemena, kada kažem mešaju, da postoji udaja, ženidba iz jednog i drugog plemena.

Kaltrina Krasnići: *Why?* [Na engleskom] Zašto?

Gazmen Salijević: Pa to su te neke razlike, to su neke, neke ekonomske pa ne verske, ali to su neki {širi ruke} kako bi Vam to objasnio, to su neke plemenske tendencije, to su zakoni koji su plemena postavila, ja kao pripadnik jednog plemena nije poželjno da, da, da, da se mešam i saradujem sa drugim plemenom, iako smo mi jedno veliko pleme, jedna velika zajednica, jedan veliki narod postojali. A postojala je ta, to su nepisana pravila, *unwritten rules* [Nepisana pravila]. Što bi Englezi rekli i to je ako, ako, ako opet kažem analizirati plemenska, plemenske zajednice čak verujem i kod velikih naroda kao što su Albanci, Srbi i ne znam drugi narodi na Balkanu, Crnogorci.

Postoje ta plemenska nepisana pravila. Postoje ti zakoni unutar tih plemena koje su naše starešine pre možda 100-200 godina odredili u nekoj, u nekom u nekom krugu vatre, čerge i muzike, u nekom, u nekoj odi gde prosto se kaže nije poželjno, znači dozvoljeno je ali nije poželjno.

Kaltrina Krasnići: *Would you say it's a class issue?* [Na engleskom] Da li bi rekao da je to klasni problem?

Gazmen Salijević: *Yes, it's definitely because,* [Na engleskom]. Da, definitivno jeste, zato što postoji ta klasna podela, postoji ekonomska, postoji finansijska, postoji razlika u boji kože, razlika u boji, u boji u dijalektu, znači postoje opet kažem *unwritten rules* [Na engleskom], nepisana pravila, koja su zakone, ti kao Kaltrina i ja kao Gazmen smemo da kršimo. Znači nekada verujem u davnim davnim vremenima za takva kršenja, bilo je kažnjavanja, bilo je izbacivanja iz plemena, dok recimo Kovači, pre '99, i sada u nekim, u nekim manjim sredinama, u nekim {zakašlje se} ruralnim sredinama, neretko sklapaju prijateljstva i neretko sklapaju bračna, bračne veze sa pripadnicima drugog plemena. I to je nešto što iako danas govorimo o toj nekoj modernizaciji, o nekom malo modernijem životu, svi su moderni, svet se promenio i prosto oni ne žele sa nama, Arlije ne žele nekako sa Gurbetima da imaju te neke porodične veze, onda...

Kaltrina Krasnići: *Did this ever change? Does this continue to be the...?* [Na engleskom] Da li se ovo ikad promenilo? Da li ovo nastavlja da bude...?

Gazmen Salijević: *It kind of changed.* [Na engleskom] Menja se pomalo, menja se od '99. se menja pomalo, ali te, te... promenilo se zato što je veliki broj Roma napustilo ove prostore '99. posle rata, dešava se jedna migracija, veliki broj Roma izbeglo je ili u zemljama regiona ili na zapadu. I onda izlaskom iz prostora Kosova, sa ovih prostora nekako se menja pomalo mentalitet. Postoje, postoji sada te promene ali u nekim porodicama gde je još uvek imate malo tog nekog, ja, ja u slobodno vreme to zovem Kanuna, ono ono što smo naučili od albanaca tog nekog zakona gde, gde otac još uvek kaže "Ne, ne" oni nisu, nije, nije, ne možemo mi sa njima.

Kaltrina Krasnići: Da li je, *is it in your opinion to have the father decide?* [Na engleskom] Da li ti misliš da treba otac da odlučuje?

Gazmen Salijević: {rukom odmahuje} *It kind of changed* [Nekako se promenilo to.] Menja se, menja se, to je ne znam '99. je bilo pretežno da to roditelji, roditelji odluče za sina s kim će on da se oženi, za, za devojkicu za koga će se ona udati. Sada se to malo menja, sada je sve to nekako drugačije, sada postoji dogovori, postoje otvorene ljubavi i do pre '99. ta neka komunikacija, taj neki vid slobodne ljubavi, ne

zabranjene ljubavi kao kod “Romea i Julije” sada je malo više slobodnije, {osmehuje se} sada možete uspostaviti javnu vezu, sada već možete, opet kažem taj trend modernizacije sveta, ponekako dolazi u romsku zajednicu.

I nije to tol’ko više da, da, da roditelji ili otac odlučuje o svemu. Sada postoji želja devojke, ili želja dečaka, mladića s kim bi on da se, da se oženi, ili za devojku s kime bi se ona, kod koga bi se ona udala. Ali kažem da, da još uvek ima pomalo, nije to tol’ko izgubljeno, nije to tol’ko savršeno moderno promenjeno ali ima malih, malih promena.

Kaltrina Krasnići: *When you read about the history of this town, Pristina, it’s often said that Pristina has the biggest Roma neighborhoods.* [Na engleskom] Kada se čita o istoriji ovog grada, Prištine, često se kaže da Priština ima najveća romska naselja.

Gazmen Salijević: Yes. [Na engleskom] Da.

Kaltrina Krasnići: *And also it had, it’s one of the first cities to have a first radio programme...* [Na engleskom] I takođe je bio jedan od prvih gradova koji je imao prvi radio program...

Gazmen Salijević: Yes. [Na engleskom] Da.

Kaltrina Krasnići: *And also the people. Can you talk to me more about this because, i think it is also important for the community itself to have that kind of recognition?* [Na engleskom] Itakođe narod. Možeš li mi reći nešto više o ovome jer, mislim da je važno za samu zajednicu da ima tu vrstu priznanja?

Gazmen Salijević: Pa ljudi koji sada žive u Prištini, ljudi koji sada čine, čine, čine, čine ovo društvo moraju da znaju da iako sada nema trenutno veliki broj Roma ovde u gradu, i možda ljude koje sada vidimo da prosto nisu Romi sa Kosova, to su Romi iz Albanije. Da, da, da u Prištini sada imamo samo tri romskih porodica. Da prema nekim statistikama, prema nekim brojkama, negde oko 27 hiljada Roma je živelo u Prištini, da je bilo nekoliko velikih naselja gde su Romi živeli. To je naselje kod gradskog parka, nas, ulice je bilo Moravska, mi smo zvali čitavo naselje Moravska, tada je bilo mislim da se “Aca Mrdaković” ulica postoji tamo.

Da čitava to, to, to naselje tamo kod parka se zvala Moravska. Imali smo, imali smo još jedno naselje, Dalmatinska, odnosno ulica je blia Dalmatinska ali su Romi, jedan veliki broj Roma je živio u Dalmatinskoj. To je sada na, na, na, na raskrsnici gde smo, ovaj kafići, ovi mali kafići gde su semafori. {pokazuje pravac rukom} Tu je, tu je, tu je, tu je živio veliki broj Roma takođe, onda smo imali...

Kaltrina Krasnići: To je, to se beše zvala Topana?

Gazmen Salijević: Da, da, tad. Tu, onda...

Kaltrina Krasnići: *Can you explain that more vividly, because that neighborhood doesn’t exist at all anymore?* [Na engleskom] Možeš li to objasniti malo živopisnije, jer to naselje ne postoji više nikako?

Gazmen Salijević: Nažalost, to naselje ne postoji znači, od tih semafora, za one koji znaju, znači od semafora pa sve do škole. Znači to je ona ulica koja ide levo {pokazuje pravac rukom} kod semafora, tamo gde je..

Kaltrina Krasnići: Pruga?

Gazmen Salijević: Da, od pruge znači od semafora, pruga, pa sve do škole, sve do raskrsnice, raskrsnice kod Tophane tačno, tamo gde je, gde je onaj neki kao centar tu. Tu je bilo ogromno romsko naselje, Dalmatinska i tu su živeli Romi koji su bili bliski sa turskom zajednicom. Zato što u tom naselju je bilo i puno turaka, i onda pored romskog jezika, stariji Romi koji su živeli u ovom delu grada su retko često govorili i turski jezik. Neka konekcija sa tog naselja, sa turskom zajednicom u Prištini, bilo je nekako jako bliska, jako jako usko vezana i bilo je veliki broj obrazovanih Roma koji žive u tom naselju, takođe i u naselju Moravska.

Onda smo imali Lapsku džamiju, odnosno sada Kodri Trime, ili kako se već zove taj deo naselja {pokazuje rukama ka gore} gore, onda smo imali Kolibarsku. Kolibarska je naselje gde je sada, samo da se setim {stavlja dlanove na lice} kako se sada zove ovaj na albanskom, to je ka, kod tehničke škole..

Kaltrina Krasnići: *Kolovicë?* [Na albanskom] Koljovica?

Gazmen Salijević: Da, da, ka Kojlovici znači, ti Romi koji su živeli tamo su pretežno Romi koji su radili ako se sećate pre rata, koji su vozili ona drvena kolica, ona ogromna velika drvena kolica po gradu. Vozii su ljudima nameštaje, hranu, stvari, takoreći jedan vid gradskog taksija u to vreme. Ono što, što recimo sad možemo da vidimo po televiziji ono što se dešava u Pakistanu, Indiji, tim azijskim zemljama sa onim njihovim kolicima. Romi su, Romi koji su živeli u tim naselju, u tom naselju gore u Kolibarskoj su pretežno živeli od tog posla.

Onda smo imali Moravsku, veliki broj ljudi, veliki broj obrazovanih Roma, muzičara, aktivista. Ono što si me ti, Kaltrina pitala jeste da sam '90ih godina tada u Televiziji Prištini prvi put u svetu, ne samo Evropi, prvi put u svetu se emituje program na romskom jeziku. Radio Priština u tom vremenu takođe prvi put u čitavom svetu kreće nedeljna emisija na romskom jeziku. Romi Kosova, kada ste me malopre pitali kol'ko smo mi doprineli iako smo živeli u nekom izolovanom, ako sada vidite puno tih romskih pokreta, organizacija u svetu, puno tih čak i priznanje Roma kao, kao najveće etničke zajednice na svetu, u Evropi nas ima negde oko dvanest milona.

Velikom delom su zaslužni Romi, romski aktivisti koji su tada živeli, koji su tada živeli, koji su tada radili na ovim prostorima.

Kaltrina Krasnići: Stvarno?

Gazmen Salijević: Da. Zato što taj pokret '71. Romi su kao nacija, kao narod priznati u Londonu '71. godine na prvom kongresu Roma gde, gde da kažem, da kažem usvojena jedna himna romska, romska zastava. Gde se napravila taj neki vid strategije, očuvanje, promocija i zaštita Roma kao najveće manjinske zajednice u Evropi, jer su Romi, pored Jevreja, zajednica koja je najviše stradala tokom Drugog svetskog rata i onda su Romi koji su preživeli, Romi koji su došli na mlade naraštaje želeli su da nekako zaštite Rome od rata.

Želeli su da zaštite Rome kao zajednicu jer sve do Drugog svetskog rata, Romi su bili kao {izdahne glasno} nekako kao robovi. I onda Romi Kosova su '70ih godina sa Romima u Srbiji, u Hrvatskoj, Balkana znači taj neki pokret. Ali pogotovo pioniri romskog pokreta sveta '70ih godina je krenuo iz Kosova, krenuo iz Prištine, iz Prizrena, iz Mitrovice, iz Đakovice, iz naših malih sredina na Kosovu. Zahvaljujući tada tih '70ih godina kada je Televizija Priština pokrenula prvi romski program, emisija "Agbunipe" što bi na prevodu značilo "Budućnost".

Mi smo, mi smo, mogli da dobijemo informacije na svom jeziku, mogli smo da prenesemo poruku na svom jeziku, mogli smo da promovišemo našu kulturu, da očuvamo naš jezik. Na kraju krajeva sve to je nekako Priština i Kosovo zapisano negde u istoriji tih međunarodnih organizacija, sve te kao neko ko je prvi omogućio, 'aj da kažem ne omogućio, dao prostora romskoj zajednici da promoviše jezik, kulturu, tradiciju i sve ono što čini jedan narod.

Kaltrina Krasnići: *Did... is this like the beginning of also creation, creation of organized cultural organisations of Roma people?* [Na engleskom] Je li, da li je ovo početak takođe stvaranja, stvaranja organizovanih kulturnih organizacija romskog naroda?

Gazmen Salijević: Jeste, da, definitivno to je, to je nešto što što što opet kažem, Drugi svetski rat je jako takoreći ubilo Rome i romsku zajednicu. Nacisti su imali za cilj da istrebe, istrebe, da. Kad govorim o genocidu, to je istrebljenje. Nacisti su pokušali da istrebe Rome, Jevreje i druge narode i ja kroz šalu i kroz razgovor sa nekim mojim da kažem, jako je teško istrebiti Rome. {smeši se} Mi smo jak narod, mi smo čvrst narod i onda '70ih godina je pokrenuta inicijativa. Uvideli smo da, da, da je neko pokušao da nas uništi, da, da mi kao društvo kao zajednica nestanemo.

I onda '70ih kad je pokrenut aktivizam, sve to je bilo inicijativa da kulturna društva, kulturni pokreti, omladinske organizacije, udruženja nastao, nastaju sa jednim ciljem - očuvanje, promocija kulture, jezika i tradicije. I to je kao zahvaljujući njima tada, mi danas imamo svoju kulturu, imamo svoj jezik, imamo svoju tradiciju. Kad kažem imamo, mi smo je očuvali zahvaljujući njima, zahvaljujući njima mi danas nastavljamo da radimo tamo gde su oni, oni stali i ono što bi ljudi u Prištini, gde ono ljudi na Kosovu trebali da znaju da trebaju poznati svoje komšije. Narod će među nama optuživati jedno drugog, uperiti prst na jednog drugog, gde će da, je neko drugi kriv za našu sudbinu.

Nažalost svi mi nosimo odgovornost za ono što se dešava i ono što se desilo, i svi mi smo odgovorni za ono što će se desiti. Priština bez njenih građana, bez Roma, Crnogoraca, Hrvata, Srba, Albanaca, Goranaca, Bošnjaka, Turaka nije Priština. I nekako ko je stari Prištevac, ko je živio u gradu zna otprilike u kom naselju su živeli Romi, gde su živeli Srbi, gde su živeli Albanci. Nekako Romi su skromno davali doprinos razvoju Prištine, promociju Prištine, mi smo uvek sa ponosom i dan danas govorimo sa ponosom da Televizija Priština, odnosno danas RTK su prva medijska kuća na svetu koja je dala prostora romskom jeziku.

I mislim da samo trebamo biti malo više tolerantniji, da trebamo malo više dati šansu upoznati naše komšije jer ono što sam ja iz nekog ličnog svog iskustva, rastući kao dete druge kože, druge religije, druge etničke zajednice, setim na sebi jeste ta predrasuda. Taj vid ono što danas zovemo diskriminacijom, tretiranjem drugačije osobe druge boje kože, pola, rase, seksualnog opredeljenja, šta

god, da je potrebno davati prostora ljudima, da je potrebno upoznati drugu kulturu, da ne gledamo sve crno i belo, da, da, da ja danas osećam prazno zato što je Priština bez Roma.

Ja se osećam danas tužno, danas, ovih godina zato što mislim da bi Priština drugačije izgledala sa Romima. Zato što nekako mi smo, svi mi imamo svoj život, svi mi imamo svoje životne priče, svako, svaki narod ima svoju istoriju, svaki narod ima svoje kanone, svoje zakone ali opet kažem nekako ta naselja su nestala. Ovo naselje iza Dalmatinske je potpuno nestalo, kao da nikad nije postojalo. Naselje Moravska takođe, tu su iznikle zgrade, neke nove kuće. Nekako istorija, tradicija, život ljudi, nepisana dokumenta, nepisane slike, ulice, mahala, igra dece, voda kroz ulicu, sve je to nestalo, nekako da kažem preko noći i onda je napravljen novi svet.

U tom novom svetu naravno da Romi imaju nekog svog prostora ali danas Romi žive pretežno, kad govorim ovde, u ovom delu delu Kosova žive u selima, ne u gradu. I opet kažem, ako ja želim da upoznam Albance i ja to ne mogu ako živim u Gračanici, a takođe ako Albanac ili neko iz albanskog društva želi da upozna Rome, ne može to da uradi zato što Romi žive po selima, žive u neurbanim sredinama i onda nekako gledajući ono što si me pitala Kaltrina, kakav je život bio kao dete, mislim da je tada bila neka harmonija.

Bilo je nekih zdravijih odnosa između ljudi zato što možda nije bilo puno materijalizma, nije bilo puno nacionalizma ako mogu tako da kažem. A danas se sve vodi na materijalno stanje, na nacionalno stanje i na etničku pripadnost. Znači svi mi smo pre rata, ne znam, između '90- '95. {pokazuje rukom} možda i generacije koje su koje su malo stariji, koji više pamte, nije tol'ko bilo važno dal' si Albanac, Rom, Srbin, Crnogorac ili Turčin koji živi u Prištini. Mislim tada je bila ta klasna podela, dal' si Prištevac ili si, {odmahuje rukom} ili si, ili si sa sela, ili si iz nekog drugog dela.

Što je normalno za, za, za gradove, normalno za jedno društvo ali je nekako je bilo opet kažem, bilo je, bilo je, bilo je, bilo je duše. Grad je imao svoju dušu, danas ima svoju dušu, ali ta duša je prazna bez Roma. Kada sada govorim o tim nekim ciframa, kažu neki podaci 27 hiljade, ja kažem ne mora ni da bude 20 hiljade, i da je sto. sto ljudi, sto porodica, to je brojka, to su ljudi, to su priče. Ono što vi pokušavate da radite. To su živote ljudi, to su sećanja na, na naše detinjstvo, jer svi mi kad starimo pokušavamo da se setimo našeg detinjstva, igranja, odrastanja, prve ljubavi, prve simpatije, igara iz, iz detinjstva, ne znam lastike ili konopca ili Nemaca i Partizana.

Šta smo već igrali kauboja ili indijanaca. Čovek nekako se uvek rado seća detinjstva i nažalost rat {pročisti grlo} je taj koji je nekako uradio što je uradio, da mi imamo nepisane, neispričane priče naših građana. Ja znam da, da stariji Prištevci čežnju za, za, za tim životom, za njihovim komšijama, jer kraj krajeva rat nikome nije doneo dobro.

Kaltrina Krasnići: *When you talk about your past, you talk a lot about tradition and I imagine that once you start having friends from other communities, you realize how, how your traditions were different and also when we met last time you, you were actually talking to me about certain traditions which were very interesting to me, that were like particular to your community. [Na engleskom]*

Kada govoriš o svojoj prošlosti, pričaš dosta o tradiciji i zamišljam da kada jednom počneš da postaješ prijatelj sa drugim zajednicama, ti shvatiš kako, kako su tvoje tradicije bile drugačije i takođe kada smo

se sreli prošli put, ti, ti si zapravo meni pričao o određenim tradicijama koje su meni bile jako zamiljive, koje su bile specifične za tvoju zajednicu.

Gazmen Salijević: Pa definitivno, svaki narod, svaku zajednicu čine neke tu tradiciju, običaji, kultura, {stavlja ruku na usta} izvini, način života i upoznavajući druge zajednice, upoznavajući druge ljude, ja sam video kol'ko smo mi specifični, kol'ko smo mi da kažem drugačiji, kol'ko smo mi jedinstveni u, u, u nekom svom načinu života, koliko imamo drugačije običaje, drugačije tradicije. Kad govorim o tome znači svako, svaka plemenska zajednica {češe bradu} kod Roma, svako, svako društvo, svaka porodica, svaka familija, svaka zajednica, koja je tad bila gore u Moravskoj ili Dalmatinska ili Tatari ili ljudi koji su živeli u Kolibarskoj, ili ljudi koji su živeli na selima su imali svoje...

Nekako, za mene kao dete to je bilo čudni običaji i onda kao mali sam krenuo da sakupljam i pišem o tome jer sam mislio da, da nekako za mene je ovo čudno. Romi koji su živeli, jedno selo, Romi koji su živeli na selima, Romi u Kolibarskoj su slavili recimo Vasilicu. Vasilica, odnosno Sveti Vasilije po pravoslavnom nekom verovanju i po veri je srpska, pravoslavni svetac, ali su Romi slavili Vasilicu. Znači ne Vasilija, muškog roda, nego Vasilicu. I verovalo se da su Romi pretežno, postoji verovanje u mojim beleškama, klali odnosno prineli žrtvu gusku, guske ili gusku.

I kada sam pitao starije ljude zašto ne znam ne, kokošku, ne, zašto ne nešto drugo, neku drugu životinju, tada su stariji ljudi sa kojim sam ja pričao kao tinejdžer, zašto guska, zašto ti neki običaji, verovali da to neki, taj veliki rat u Indiji, guske su poletele, probudile i Rome i spasili ih velikog rata i velikog potopa, vode, nasilja tada koje se desilo u toj Indiji. I kao zahvalnost tome spasenju Roma, Romi su 13. januara svake godine prineli žrtvu Vasilici i klali bi guske.

Drugi Deo

Kaltrina Krasnići: *You were saying that this was a very specific, this was very specific, the Vasilica was specific, but then are other traditions?* [Na engleskom] Govorio si da je ovo jako specifična, ovo je jako specifično, Vasilica je specifična, ali da takođe imaju i druge tradicije?

Gazmen Salijević: *Yeah, of course.* [Na engleskom] Da, naravno.

Kaltrina Krasnići: *You were telling me about your grandmother, and your relation to other celebrations that were happening.* [Na engleskom] Ti si mi pričao o svojoj baki, i tvom odnosu sa drugim slavljinama koja su se dešavala.

Gazmen Salijević: *Yeah, of course.* [Na engleskom] Da, naravno. Recimo kod Vasilice smo imale te, te čudne običaje - zatvaranje prozora, {maše rukom} zatvaranje, stavljanje ćebadi {kao da hvata nešto rukom} na prozoru da, da ne vidiš šta, šta radimo kod drugih. Recimo sećam se moje babe koja je, koja je, koja je, koja je dolazila iz drugog plemena, oni su bila kovači, Buburđije i oni su recimo 2. avgusta slavili Sv. Iliju ili pa, nacionalni praznik Makedonaca Ilinden. Verovalo se kod Roma, kod ljudi koji rade po njivama, ljudi koji rade u kovačnici, da Sv. Ilija odnosno Alidin, kako smo ga mi na romskom zvali je čovek koji je slep i kojeg... Čovek koji gromobranik, koji seva i koji ima tri sestre koje ga čuvaju i da on ima vatrenu kočiju.

I ono što je moja baka meni prilčala jeste da njegove sestre tokom godine, on konstano ih pita: “Kada je moj dan?” {pokazuje na sebe} U smislu kada je njegov praznik, da bi on došao na Zemlji i izgoreo Zemlju i onda su ljudi molili. Imali su tu neku tradiciju da se mole i da taj Alidin ne zna kada je njegov dan, {maše rukama} kada ne zna njegov praznik jer se plaše da će sići {pokazuje rukom na dole} tim vatrenim kočijama na, na, na Zemlji i izgoreti svu Zemlju. I onda se ljudi takođe, znam da je moja baka, i nekako je to čudno. Ona je uvek govorila da svakog 2. avgusta {maše rukom} pada kiša, bez obzira kol’ko je Sunca, da će tog dana pati kiša.

I ako tog dana padne kiša da će biti godina berečetna, da su ljudi kovači izneli, izneli bi svoje alatke {maše rukom} napolju, da su zbog te slave zaklali, prineli ovna ili ovcu kao zahvalnost Alidinu na, na, na, na dobrobit. To su običaji koji, koji, koji su ljudi slavili da kažem u nekim ruralnim sredinama, dok recimo ovde po Prištini smo imali jednu takođe čudnu slavu, čudan običaj. To je “bibi” što bi na na na srpskom značilo “tetka”. Bibi su slavili pretežno Romi koji su živeli po gradovima i to se negde slavilo krajem januara {maše rukom} između 22. i 25-26. januara.

Oni bi kao, kao zahvalnost Bibi tog dana, odnosno {maše rukom} nekoliko nedelja unapred čistili kuću, sređivali, krečili bi, sredili bi sve. I onda bi, toj Bibi, toj svetici, ono što sam ja uradio je jedan bit, jedan vid istraživanja, to je Black Mary, [Na engleskom-Crna Marija] Crna Marija koju slave Španci u Španiji i ljudi u Andaluziji. Romi veruju, {maše rukom} znači postoje sličnosti između Crne Marije i Bibije. Romi bi na prozorima to veče kada je veče te slave, {maše rukom} tog dana, ostavili bi {uzima i pokazuje čašu} čašu vode na, na prozoru {kašlje} izvinite, češalj, hranu i {maše rukom} tako neke stvari.

I onda bi verovali da bi ona došla, to je, to je nešto kao što rade Amerikanci sa Deda Mrazom, sa, sa Santa Clause [Na engleskom Deda Mraz] kada ostave mleka i kekisa. Verovalo bi se da bi ona dolazila i posećivala kuće {maše rukom} a i ogledalo bi ostavili kraj prozora i ljudi bi verovali, imali verovanje da da je ona došla, da se ona sređivala, da je popila vodu da... To su neki to su neki paganski običaji, to su neke paganske tradicije koje imaju veze sa nekim religijskim datumima, sa nekim religijskim segmentima ali u potpunosti specifični, čudni, jedinstveni koji su radili i obeležavali Romi na ovim prostorima. Kad kažem na ovim prostorima, ne samo na Kosovu i nego čak i {maše rukom} šire u toj nekoj našoj bivšoj državi.

Kaltrina Krasnići: *What about the music? Do you feel that Roma music has the affected local music here?* [Na engleskom] A šta je sa muzikom? Da li misliš da je romska muzika uticala na lokalnu muziku ovde?

Gazmen Salijević: *Definitely.* [Na engleskom] (smeje se) Definitivno da, jer Romi su, su, su, ako slušate sada danas, danas, danas, danas, danas muziku ima, ima puno tog nekog romskog melosa, romskog ritma u muzici. Romi su, dali svoj doprinos ogroman kroz kroz kroz kroz segment muzike, kulture, plesa, načina igranja. Recimo ja pamtim da pre rata na, na, na nekim tim albanskim svadbama, pa i srpskim, nisi mogao da čuješ taj neki ritam, ono što se danas zove *talava*. Dok danas mislim da skoro svaki drugi muzičar ima malo tog nekog romskog melosa, te specifične romske muzike koja se zove *talava* ili tog nekog {maše rukama} romskog ritma.

Vidmo da recimo pre koju godinu smo imali jednog Roma iz Albanije koji snima duet sa albanskim pevačem iz Albanije, to je bio pravi hit na, na ovim prostorima Balkana, da, da nekako Romi {maše rukom} daju svoj doprinos znači muzika je jedan vid doprinosa i definitivno da.

Kaltrina Krasnići: *Are you religious?* [Na engleskom] Jesi li ti religiozan?

Gazmen Salijević: {izdahne duboko} Pa, ne jer svi mi verujemo u nešto i nekog a verovati u nekim segmentima znači i praktikovati to, to, to, to, to, to ono što verujemo. Naravno da, da svi mi makar i ja verujemo u Boga i nekako nam je potrebna neka sila koja će nas voditi kroz život. Romi su nekako opet govorim pre rata bili, imamo puno paganizma u sebi tako da jeste da verujem u Boga ali... {odmahne rukom i nasmeje se}

Kaltrina Krasnići: *Where were you during the war, what happened, where were you?* [Na engleskom] Gde si ti bio tokom rata, šta se desilo, gde si ti bio?

Gazmen Salijević: Kao i svi ostali, bežali smo od rata.

Kaltrina Krasnići: Gde si bio ti?

Gazmen Salijević: Bio sam u Skoplju, pa sam bio u u...

Kaltrina Krasnići: *And when it started?* [Na engleskom] A kad je počelo?

Gazmen Salijević: *And when it started...* [Na engleskom] A kada je počelo, bio sam kući {nasmeje se} nismo znali da će biti rata. Nekako mislim da, da, da Romi nisu verovali i dan danas, način života nekako možda zbog našeg načina života Kaltrina, mi nikad ni ne verujemo da će, da je neko spreman ratovati. I ja se sećam tog dana. Ja sam bio u školi, vratio sam se iz škole, bio sam na trening, trenirao sam fudbal.

Kaltrina Krasnići: Ti si bio u Prištini?

Gazmen Salijević: Da, da, da, da. I onda nikako nismo nismo verovali da će, da će, da će, da će izbiti rat. Da će biti bombardovanje, da će biti kolone niz ulice ljudi Albanaca koji napuštaju svoje kuće. Nekako opet kažem taj neki naš mentalitet, način života, nije nam govorilo da, da, da će biti konflikta, da će biti, da će biti užasnih scena, da će biti puno izgorelih kuća, puno mrtvih ljudi, puno nestalih ljudi. A i nismo verovali da će taj rat opet nekako imati uticaja udariti na romsku zajednicu, jer '99. do 2000-2001. godine, 99 posto Roma je napustilo Kosovo, zbog konflikta, zbog nebezbednosti, zbog puno drugih situacija, Romi su u tom periodu napustili ove prostore.

Ja sam tada bio tinejdžer, bio sam dete takoreći koje nije moglo da veruje šta se dešava i kada sam ti na samom početku rekao, to prerano odrastanje, ja sam tada imao 16-17 godina. Tada živiš u svetu magije i svetu realnosti, gde je jedna realnost jeste da, da imaš rat ispred sebe, da imaš, da ne znaš šta će sutra da se desi sa tobom, sa tvojom porodicom. Da rat pokazuje kakvi smo mi upravo ljudi, da svako brine za sebe, da, da da je surov prema ljudima. U isto vreme mi smo mladi ljudi bili, mladi smo, pa i sada {smeje se} ali nekako tada ne znam, pokušavaš da kroz igru, kroz neku svoju simpatiju zaboraviš realnost i uđeš u neku novu dimenziju.

Po završetku rata ja sam imao prilike zato što sam možda bio jedini koji govori engleski jezik.

Kaltrina Krasnići: A ti si bio ovde tokom rata ili si?

Gazmen Salijević: Ne, ne, nisam bio, nisam bio na, na Kosovu. Bilo smo u izbeglištvu i onda ja se vratio avgusta meseca, sredinom avgusta se vratio na Kosovo, kada... iz, iz Srbije, kada je veliki broj Roma napustio mi smo se ovde vratili zato što moj otac bio bolestan i nije hteo da napusti Kosovo, ni kuću. Mi smo se vratili, ja sam bio jedini u celoj Gračanici koja možda govori engleski jezik tada, jedini u mojoj mahali, u mom prostoru. Krenuo sam da radim i onda kreće transformacija deteta u čoveka koji mora da brine o porodici, koji treba da donosi novac da bi prehranio porodicu koju treba da u isto vreme školuje, nastavi školovanje.

Koji treba da brani tada svoj narod koji je po kampovima, koji je, koji je u izbeglištvu, koji treba nekako da bude jedini glas. Igrom slučaja ja sam tada bio možda među dva, tri Roma na Kosovu koji je se borio za sve Rome. I onda...

Kaltrina Krasnići: *Before we go to that, because i think that the story of Roma people living in Pristina or Kosovo was never documented and i think it's important for us to talk about it in just a little bit more detail.* [Na engleskom] Pre nego što uđem u to, jer ja mislim da je priča Roma koji žive u Prištini ili Kosovu nikad nije dokumentovana i mislim da je važno za nas da pričamo o tome sa malo više detalja. Kako si odlučio da napustiš Prištinu, kako si ti... *because you just said you were not aware what was happening.* [Na engleskom] Jer si upravo rekao da nisi bio svesan šta se dešava.

Gazmen Salijević: Ne, nismo bili svesni da, da, da, da je, da je rat. Da, da, da, da će, da će to da se desi, znači mi smo...

Kaltrina Krasnići: Šta se dešavalo po gradu, šta? *Can you just kind of give me, like?* [Na engleskom] Možeš li mi samo dati, kao?

Gazmen Salijević: Pa slika slika, prazan grad, puno policije, puno vojske, kolona Albanaca u autobusima, kolima, ne znam vozovima koji napuštaju svoje kuće. Stvaranje slike nesigurnosti, Priština postaje tmuran grad sa puno negativnih oblaka, puno vojske na ulicama. Jer rat je bio negde van Prištine a ovo je kažem tokom odrastanja u Prištini mi nismo videli rat. Znači rat je bio po planini, po po po Dukadžiniju tamo, po po na granici sa Albanijom. Znači nikad nismo videli rat ovde u gradu, ne makar ja, ne makar ja. Mi smo videli proteste, demonstracije, sve to ali '99. se stvarala takva atmosfera nesigurnosti, nebezbednosti i onda osećali smo se nebezbednim i onda u jednom trenutku moj otac odlučio da ja sa svojom majkom i svojim bratom i sestrama napuštamo Kosovo. Odlazimo u Surdulicu, to je blizu Vranja, gde smo živeli mislim dva meseca, dva i po, tako, dok se konflikt nije završio.

I onda se vraćamo ovde, i onda se vraćamo ovde jer ja...

Kaltrina Krasnići: U Prištini ili Gračanici?

Gazmen Salijević: u Gračanici. U Gračanici jer '99. nije bilo moguće biti, vratiti se u grad zato što je prosto bilo nebezbedno. Ne samo za nas nego mislim čak i za određene Albance je bilo nebezbedno kretati se, živeti u gradu. Znaš kako je, nije prijatno ostaviti svoju kuću. Ja uvek kažem, danas kad me nevezano za ovo šta me ti pitaš, kad me pitaju stranci zašto su Romi izbegli, zašto Romi dan danas

traže azil po Evropi, ja kažem “Znate šta, niko ne želi da napusti svoju kuću.” Bez obzira dal’ imate vi petospratnicu, dal’ imate dva sprata kuću, dal’ imate malu garažu od koje živite, dal’ imate malo malo malu sobu u kojoj živite sa porodicom, to je vaše.

Vi se osećate bezbedno i lepo u svojoj kući ma kakva god da je kuća bila to je vaša porodica, to je vaš grad, to je vaša ulica, to su vaše komšije, to je vaše odrastanje. Tu ste proveli život i meni niko ama baš niko ne želi da napusti ovo malo što ima da bi otišao ne znam negde da traži nešto novo. Ma koliko to zvučalo čudno ali ja verujem da nijedan čovek ne želi da napusti svoju kuću, bez obzira jel’ to Albanac, Rom, Srbin ili bilo ko. I šta god mi imali, kog god mi imali je teško. Ja sam tada video dok smo bili u izbeglištvu, da je, da je, da je život van van svoje kuće težak.

Da odlaziš u drugu u drugu zemlju, drugi grad, drugo drugo mesto, gde je sve nepoznato, gde ljudi te ne poznaju, gde te ljudi gledaju drugačije, gde prosto ti ne pripadaš tamo. I onda smo mi odlučili da se vratimo, mada sam ja imao prilike da odem u Nemačku. I da eto odem kao izbeglica, možda bih danas bio tamo {smeje se} i živeo. Mi smo odlučili da se da se vratimo ovde, ja sam onda od septembra meseca krenuo da radim za međunarodnu organizaciju na Kosovu i nekako taj moj povratak slika koju sam zatek'o ovde, izgorele te kuće, uništena naselja, Romi koji su živeli po kampovima, slike Roma, je nekako, dao sam sebi zadatak da moram da branim i borim za svoj narod na puno načina.

Da nas ja radim puno posao, ne samo ja nego i drugi Romi, ali tada smo radili od, radili smo sve što što neko može da radi ali ne znam, borba za hranu za nekoga, do borbe za za za povratak, za lekove, za, za sve i svašta smo radili i tako...

Kaltrina Krasnić: *Why wasn't it safe for Roma people to come back to the city?* [Na engleskom] Zašto nije bilo bezbedno za Rome da se vrate u grad?

Gazmen Salijević: Zato, što, što, što, što, pa aj' da kažem, ne svi Albanci ali jedan deo Albanaca je optuživao Rome da su, da su učesnici Srba u ratu. I onda ja uvek danas kada pričam sa sa Albancima, je ono što ti si mene danas pitala o romskoj istoriji, gledajući kroz istoriju, mi nismo nikad napadali, nikad nismo se borili, mi prosto smo deo sistema tamo gde živimo. Znači Romi nisu neko ko diže svoj glas, kaže, “Ne, ja neću u vojsci, ja neću u policiju, neću da radim”. Znači Romi nekako živeli mirno, poštovali zakon ali takođe je i jako važno da da da ne znam, ljudi znaju da nijedan Rom nikad nije optužen ni za jedan zločin.

Mi smo prosto možda i bili prisiljeni da budemo deo jednog sistema, bez naše volje. Nismo imali tu jačinu koju su imali Albanci, da kažemo, “Ne” i onda smo bili obeleženi, *we was mark* [Na engleskom - bili smo obeleženi] da smo saučesnici jednog sistema i onda su ta naselja gde su Romi živeli bila potpuno izgoreni, uništeni, gde je poslata ta slika da su Romi saučesnici Srba tokom konflikta i da biti Rom posle rata je bilo teško u Prištini. Ja često dok sam radio ovde u gradu, nosio sam onaj bedž organizacije gde sam radio, često sam rekao da nisam Rom, da sam iz neke druge zemlje.

Jer me je bilo strah da kažem, “Rom sam” da će nešto da mi se desi. Dok sad slika menja, verovatno da postoji još uvek ta, ta predrasuda, taj, ta nejasna slika da su Romi ovo ili ono, mislim da 19 godina posle konflikta je jasno da nijedan Rom nije učinio ništa loše, da nije učinio nijedan zločin prema nijednoj drugoj zajednici, da smo igrom slučaja bili tu gde jesmo i da svi mi moramo da stvorimo uslove da se ti ljudi i onaj ko hoće da se vrati, vrati. Da živimo jedni pored drugih, da ojačamo ovo društvo i da na kraju krajeva, svi mi dajemo doprinos Kosovu na jedan ili drugi način.

Neko daje kroz muziku, neko daje kroz kulturu, neko daje kroz istraživanje, neko će daći kroz sport. Kada sam kod sporta, recimo pre rata ovde na Kosovu pretežno su Romi bili deo boksterskih društava, Romi su bili poznati bokseri, koji su osvajali medalje na Kosovu, ne samo za za Kosovo, za Jugoslaviju tada. Da su bili učesnici Olimpijskih igara, svetskih prvenstava, znači mi smo nekako dali svoj doprinos svom društvu i jednim slučajem pre nekih godinu dana kada sam razgovarao sa premijerom ja sam rekao, i moja poruka ne samo premijeru i svima jeste, mi...

Kaltrina Krasnići: Premijer Kosova?

Gazmen Salijević: Da, da. Mi kao, kao, kao Albanci kao većinski narod, trebaju, jer danas je sva ta slika da mi nešto nekome dajemo, da većinski narod pravi ustupke manjinskom narodu. Ja sam, ja imam tu viziju da većinski narod ima za obavezu da nekako stvara uslove manjim zajednicama da budu deo društva. Ja sam tada premijeru Kosova rekao, "Možda ćemo jednog dana imati Majlindu Kelmendi iz romske zajednice". U šta sam potpuno siguran jer generacije koja dolaze, rastu u novom društvu i ja verujem da ćemo jednog dana imati Rome koji će biti deo fudbalske reprezentacije, da će biti deo sportskih društva, kulturnih, naučnih društva.

Znači samo moramo stvarati prostora, dati šansu jer to je ono, ta neka predstava nikad ne, ne, ne, ne, ne sudi o knjizi na osnovu korica nego kada pročitaš knjigu, tada kaži šta misliš o knjizi, isto tako i za Rome. Ne smemo uperiti prst i reći, "Oni su takvi, oni su neobrazovani, oni ne žele da rade, oni su saučesnici ovoga ili onoga u konfliktu". Mislim da trebamo dati šansu da se upoznamo jedni druge, da ja imam šansu da bolje upoznam Albance, albansku kulturu, tradicije, običaje. Da takođe Albanci nauče i saznaju nešto novo o romskoj kulturi, romskoj zajednici, romskom jeziku, muzici, da da nas ne gledaju kroz prizmu negativnosti jer je to najlakša prizma kojoj većinski naravno stvara ka nekoj drugoj zajednici.

I da time ja verujem, ja kažem da verujem da pokušavam da budem pozitivan da će jednog dana biti bolje i da će možda moja deca ili deca drugih Roma dati doprinos Kosovu u jednom ili drugom segmentu jer mi i dalje danas čak i ja kao Gazmen dajem doprinos ovom društvu. Možda ne u smislu kao što radi Majlinda ili neko drugi ali svi mi građani nekako smo deo jedne velike *puzzle* [Na engleskom] slagalice i svi mi {zakašlje se} dajemo doprinos ali kol'ko možemo.

Kaltrina Krasnići: *And what about your family, you created your own family, it was after the war, right?* [Na engleskom] A šta je sa tvojom porodicom, ti si stvorio svoju porodicu, posle rata je li tako?

Gazmen Salijević: Yes, yes. [Na engleskom] {smeši se} Da, da.

Kaltrina Krasnići: *Can you tell me more about that?* [Na engleskom] Možeš li mi reći više o tome?

Gazmen Salijević: Ja sam {smeje se} upoznao svoju ženu, radili smo zajedno da OSCE, i zaljubio sam se u prvi pogled tako da ja verujem u ljubav na prvi pogled. Imam dvoje dece.

Kaltrina Krasnići: Je li tvoja žena Romkinja?

Gazmen Salijević: Jeste, dolazi iz nekog tog drugog plemena {smeje se}. Jeste, moja supruga je Romkinja, imamo dvoje dece, imamo ćerku koja ima 14 godina i sina koji ima osam godina. Stvorili

smo porodicu ovde na Kosovu, možemo da kažemo da smo srećni pored toga što je život težak da, da, da, da, da, nekako ne samo ja nego svi mi imamo imamo {izdahne glasno} probleme da stvorimo bolje uslove za našu decu ali opet kažem za sreću je potrebno malo.

Potrebna je ta porodica, potreban je zagrljaj, potrebna je jutarnja kafa sa ženom ili suprugom ili sa mužem. Potrebno je naučiti našu decu da poštuju, vole, cene, da budu ljudi. Ja često govorim o svojoj pokojnoj majci, koja nas je učila da budemo dobri ljudi. Ja danas pokušavam da svoju decu takođe naučim da prvo stvarno budu dobri ljudi i stvaranje porodice jeste jedan najveći čin čoveka koji može da uradi. I ja kažem ja sam najsrećniji čovek na svetu zato što imam porodicu koju volim i koja me vole i jako sam ponosan na svoju ženu, na svoju decu i nekako uzajamno pomaganje, uzajamno podrška nam je najvažnija u životu.

Kaltrina Krasnići: *What does your wife do?* [Na engleskom] Šta radi tvoja žena?

Gazmen Salijević: Moja žena radi kao novinar na državnoj televiziji, na RTK već više od deset godina. Vodi, radi na emisiji koja je zove “*Yekhipe*” gde je, gde je, deo je romske redakcije koja koja je nastala posle rata na televiziji RTK, na nacionalnoj televiziji. I obrazovana je Romkinja.

Kaltrina Krasnići: *Is that rare, is that rare?* [Na engleskom] Je li to retko, je li retko?

Gazmen Salijević: Pa posle rata, posle rata, mi imamo, mi imamo, mi imamo {pucne prstima} jedan pozitivan i dobar, dobar, dobar, dobar, dobar pokret, imamo više i više Romkinja devojaka koje se obrazuju, dok pre rata to možda i to nije bilo tol’ko ali danas je, je, je, ja, ja sa ponosom gledam kako mlade Romkinje završavaju fakultet, kako, kako se obrazuju jer motor, snaga, svakog društva su žene, i majke koje nas rađaju i koje nas vaspitavaju, koje nas stavljaju na put i mislim da da ja sam jako ponosan kad vidim kad mlade devojkje završavaju škole.

Da u nekim istraživanjima imamo više devojaka koje pohađaju i završavaju škole nego, nego, nego dečaci. To je jako pozitivno i jako dobro i mislim da ono što radi moja žena, ono što rade druge žene, te neke javne ličnosti iz našeg života šalju jednu dobru, pozitivnu poruku da žena može da odigra i jako važnu ulogu u nekom patrijarhalnom društvu k’o što je romsko društvo, konzervativno, patrijarhalno društvo. I da ona može da se izbori za svoju nezavisnost, za svoju, za svoju, za svoje, za svoj život u društvu {ustaje i seda}.

Kaltrina Krasnići: *And what did you study?* [Na engleskom] I šta si ti studirao?

Gazmen Salijević: {izdahne glasno} Ja sam završio Fakultet Javnih Komunikacija, *Public Relations* [Na engleskom], trenutno sam upisao master studije za menadžment. San mi je da jednog dana publiciram svoju knjigu, pošto pošto pošto pišem od možda svoje četrnaeste godine i nekako imam spremno jedan roman i poeziju knjiga. Roman se zove “*Romska crna bajka*”, pisan je za vreme rata, za vreme bombardovanja. Govori o, kao i svaki roman, govori o ljubavi, kako ljubav može da pobedi rat. Imam poeziju pesama, tako da, to je to što se tiče škole.

Slobodno vreme pišem, istražujem, volim da beležim čudne stvari koje se dešavaju, pesme, običaji, tradicija i nekako moja poruka i sada i mojoj deci i drugoj deci jeste da sa ovim školovanjem, obrazovanjem možemo postići nešto. Ja imam 37 godina i upisao sam studije sada, master studije.

Mislim da nikad nije kasno, mislim da sa ponosom pokušavam da motivišem mlade generacije da moramo raditi na sebi, moramo se obrazovati, moramo prokazati sebe u pozitivnijem smislu, u jednom aspektu drugačijem.

Često kada, kako pričam sa ljudima oni kažu "A Romi, oni su dobri za muziku" Ma ako ja krenem da pevam, vi ćete da pobegnute zato što ja nisam talentovan za muziku. Nemam taj talenat za muziku al' eto imam talenat možda za pisanje i govorim da opet nisu svi Romi samo muzičari, nisu svi Romi samo prosjaci. Imamo jako talentovanih Roma ovde na Kosovu koji mogu dati svoj doprinos kosovskom društvu. Imamo obrazovanih Roma, imamo mlade Romkinje {pročisti grlo} koje su obrazovane tako da, verujem u neku budućnost {uzima vodu}.

Kaltrina Krasnići: *It's very interesting. {snimak se prekine na sekund} It's very interesting that i think in the end of this conversation we will still have to, to talk about prejudice. You just said, "I am not a singer because not every Roma person can sing {smeje se} and that I may be a writer but can you see that in me", you know what i mean? So, I'm just interested because I doubted that you have lived through a life in Kosovo, especially in this society that is very conservative, and not gone through an experience of prejudice. [Na engleskom]*

To je jako zanimljivo. Mislim da je jako zanimljivo što na kraju ovog razgovora mi još uvek treba da, da pričamo o predrasudama. Ti si upravo rekao, "Ja nisam pevač jer ne svaki Rom zna da peva i da ja jesam možda pisac ali da li to vidite u meni" znaš na šta mislim? Dakle, ja sam zainteresovana jer sumnjam da si živeo život na Kosovu, pogotovo u ovom društvu koje je jako konzervativno, i da nisi prošao kroz iskustvo predrasuda.

Gazmen Salijević: Ja kada govorim o tome kažem, "Dobrodošli u moj svet". Jer {izdahne duboko} kada govorimo o diskriminaciji, predrasudi, ja razumem {širi ruke} da prosto ljudska genetika je takva. Ljudi su tako stvoreni da mi imamo predrasudu i želimo da budu dominantniji nego neko drugi. Ali opisati diskriminaciju ili opisati predrasudu, Kaltrina, je jako teško ako nisi doživela to. Znači ja ne mogu govoriti ljudima kako se osećam ako taj čovek, ili ta osoba nikad nije prošla kroz vid diskriminacije, predrasude, što kažu Albanci "paragjykimi".

Jer ja kao jedan aktivni Rom, neko ko je obrazovan, neko ko je 'ajde da ne koristim tu reč javna ličnost u kosovskom društvu, neko ko je aktivan u političkim sferama, u društvenim sferama, znači jako često se pojavljujem, pričam, govorim. I često misle da znam dobro da pevam, dobro da igram, zato što sam Rom. Često ljudi ispred mene govore kako Romi ne vole da rade, kako su Romi neradnici, kako sve te negativne, negativne stvari. Kako su najnaegativne stvari.

Ja sam kroz svoj rad recimo imao priliku da ljudi me pitaju gde sam naučio engleski jezik, gde sam naučio srpski jezik, kako to da znam dobro da pričam i jer imaju tu tako sliku da Romi su najniža moguća klasa ljudi koji žive. I onda često govorim za sebe i to sam govorio studentima sa kojima radim iz romske zajednice, ja sam kroz svoj život pogotovo posle rata, tada sam sazreo kao čovek, ako mogu tako da kažem, borio za dve stvari.

Prva da pokažem da sam čovek, jer često kad si Rom, kada si, kad nisi tol'ko jak, oni te ne gledaju jednakim, ne vide te kao čoveka i onda moraš da se boriš, da im kažeš da si čovek. To je jedna stvar. A druga stvar jeste, Kaltrina, da se ja i dan danas borim da pokažem da sam bolji od njih. U smislu, ne da

moraš, nego to ti je kao neka, nepisano pravilo, nepisano, *unwritten rules* [nepisana pravila] gde ti prosto za nešto u društvu moraš da pokažeš da si bolji, da bi ti to dobio i da bi bio jednak kao neki drugi.

I to je jedna velika borba koju ja i drugi ljudi iz romske zajednice konstantno pokušavamo da pokažemo. Konstantno pokušavamo da slomimo taj zid predrasude da Romi nisu lopovi, nisu prosjaci, da nisu muzikanti, da nisu neradnici, da nisu, među nama ne samo kod Roma to, to ima u svim društvima, u svim segmentima ljude koje, koji koji koji su skloni nečemu negativnom. Ali takođe imate druge ljude koji su skloni dobrim stvarima. Ja uvek kažem da kada govorim o tom prostoru, dajte nama malo prostora da prosto je teško, to je borba titana.

Borba sa tom predrasudom jer je naše društvo puno predrasuda, puno konzervatizma, puno nekako netolerancije, da često opet ja kažem za sebe, borba da pokažeš da si čovek i jako teška. Jer zato što ti znaš da jesi čovek ali zato što te drugi ljudi u svojim očima i ti osećaš to, ne tretiraju kao čoveka, ne tretiraju kao osobu nego tretiraju kao nekog ko je nižeg sloja, nižeg staleža, neko ko nije dostojan njima. I onda ti rasteš sa tim, ti se boriš sa tim i to je jako teško.

Kaltrina Krasnići: *How, how did the life of Roma people change after the war? I mean, you are success story, but i don't believe this was the case with most of Roma people.* [Na engleskom] Kako, kako se život romskog naroda promenio posle rata? Mislím, ti si bio uspešan, ali ne verujem da je to bio slučaj sa većinom romskog naroda.

Gazmen Salijević: *It's...* [to je...] Ja, ja sam imao tu sreću jer ja kažem, ja i pošto sam rođen pod srećnom zvezdom, da sam borac i da volim da da da, da se borim za, za, za svoje pravo i prava drugih ljudi i da nekako ne dam na sebe i drugi Romi nažalost nemaju taj segment borbe, da da nekako budu borci. Naravno da ima pozitivnih i negativnih promena u životu Roma posle rata, ali definitivno veliki broj Roma je radilo pre rata u tim društvenim fabrikama, firmama koje su funkcionisale na Kosovu. Danas nažalost te firme su prodate i mi imamo tržne centre, mi imamo radnje, tako da nijedna firma ne radi.

Jako mali broj Roma radi danas, skoro na vrhovima prstiju možete naći recimo vi imate čitavu strukturu, 18-19 ministarstava unutar vlade Kosova, na centralnom nivou, da vi nemate tri Roma koji rade tamo. I onda kada govorim o toj borbi titana, teško je boriti se sa takvim titanima, gde ima, ne znam osamsto, osam hiljada radnih mesta, {širi ruke} da ima samo dva Roma. Da, da, da, da nije se puno puno nešto toga promenilo, da nema tu tol'ko pozitivnosti, ali opet kažem kada vi decenijama, vekovima, neko vas ugnjetava, živite teško, živite u neljudskim uslovima. Da živite bez vode, bez kupatila, bez možda hrane za vašu decu.

I opet kažem, zato srećan sam jer radim i mogu da obezbedim porodici osnovne uslove za život, jer verujem da puno Roma danas to ne mogu da priušte sebi, da žive od toga što pronalaze na ulici, od toga što prose, nalaze po kontejnerima i kada vidiš tu sliku, onda ja kažem sebi da nismo uspeli u ničemu. Da puno toga moramo da radimo jer ljudi moraju da razumeju, Kaltrina, da li je to bio Albanac, Srbin ili neko drugi. Sve dok naše komšije, bez obzira kako se on zvao, kom bogu se molio, koje nacije je on, sve dok mi vidimo ljude da prose po ulicama i ljude traže hrane po kontejnerima, da mi kao društvo smo nigde.

I to je jedna stvar, da nije važno dal' će Kosovo ući u Evropsku Uniju, dal' će sutra ući, ali mi moramo napraviti uslove za naše ljude, {stavlja ruku na srce} za naše komšije, za našu decu, za naše pokojne {kašlje}, za buduće generacije koje dolaze. I to je jedna stvar koja, koja, koja koja me brine kod ljudi. Da smo postali sebični, da smo bili, da smo postali hladni. Kada vidimo nekog ko prosi na ulici, da okrećemo glavu, da nas nije briga za to da naš grad umire, da stari građani odlaze, da nekako...

Opet kažem, što društvo treba da se promeni da bi se promenio i romski narod ka nekom boljem, moramo dati prostor kad govorimo o toj nekoj integraciji, suživotu, često o Kosovu se govori kao *multiethnic country* [multietnička država] multietničko društvo, i kažem da u stvari Kosovo je jedna *artificial multiethnic country* [veštačka multietnička država], nije nije stvarnost takva. Da mi danas imamo Albanci koje brinu o albanskim pitanjima, Srbe koji se brinu o srpskim pitanjima, mi imamo Rome ili Turke koji se brinu.

Znači svi mi živimo {maše rukama} u nekim svojim odvojenim svetovima i zato kažem da je to *artificial* [veštačko] kada govorim o multietničkom društvu, da, da društvo na zapadu, ono što nas zapad uči jeste da brinemo jedni o drugima. Brinemo o ljudima koji su ostali na ulici, da brinemo o siromašnim ljudima, da brinemo o starijim, da brinemo o nejakim, a mi kao društvo to ne radimo. I često pokušavamo da odrastemo kao društvo, da pritom nismo uradili osnovne stvari, nismo uradili domaći zadatak, da da da budemo bolji građani, da budemo bolji ljudi.

I kada uzmemo u obzir sve to i Rome kao jako malu zajednicu na Kosovu koja je ostala, jako je teško Kaltrina, zato što bez posla, bez ekonomskog ojačavanja zajednice, bez obrazovanja, brez infrastrukture vi ne možete promeniti svoj život. I često govorim sa ljudima o viza liberalizacije ja verujem da će veliki broj Roma napustiti Kosovo onog momenta kada Kosovo dobije viza liberalizaciju zato što prosto nemate perspektivu da će ti ovde biti bolje zato što vam niko do sad ne brine o vama, zato što, rat se završio pre 19 godina da mi još uvek imamo, imamo situaciju tešku na terenu i to je to.

Kaltrina Krasnići: *And this is my last question, since you feel much more comfortable speaking in Serbian language, I suppose also your studies are in Serbian language? Where did you study?* [Na engleskom] I ovo je moje poslednje pitanje, pošto se osećam jako prijatnije da pričam na srpskom jeziku, pretpostavljam da su ti takođe i studije na srpskom? Gde si studirao?

Gazmen Salijević: Ja sam studirao u Nišu, u Srbiji. Bilo je, bilo je, bilo je znači sve moje, moje školovanje je na, na, na srpskom jeziku. Albanski sam naučio i govorim, evo sad govorim malo dobar albanski 2009. godine sam prvi put takoreći direktno radio sa Albancima i krenuo da učim albanski jezik. Učio sam ga sam, tako što sam jednog dana otišao na trafici, kupio "*Koha Ditore*" i rekao sam, "Pročitaću novine". I tako sam naučio albanski jezik. Jako je važno znati jezik. Ja često govorim ljudima da moramo da učimo jezik naših komšija.

Kad govorim ta intergracija, puno ljudi ima neku predrasudu zašto bih ja naučio albanski jezik, ja uvek kažem, "Kad odeš u Nemačku, i onda moraš da pričam nemački". Jel' tako? {maše rukama} Tako je, znači uvek moramo da učimo jezik naših komšija. Ja sam završio svoje školovanje na srpskom jeziku, govorim srpski, romski, albanski, engleski, malo italijanskog i to je to.

Kaltrina Krasnići: *Thank you very much, this was a very pleasant talk.* [Na engleskom] Hvala puno, ovo je bio jako prijatan razgovor.

Gazmen Salijević: Hvala i Vama!